

4. PANOWANIE OSTATNICH JAGIELLONÓW – NOTATKA

Ostatni Jagiellonowie:

- Zygmunt I Stary (1506 – 1548)
- Zygmunt II August (1548 – 1572)

1. Wojny z Wielkim Księstwem Moskiewskim (Moskwą)

a) przyczyny:

- od XV w. Wielkie Księstwo Moskiewskie (tzw. Moskwa) zaczęło rosnąć w siłę i wkrótce stało się najsilniejszym z księstw ruskich,
- Moskwa dążyła do włączenia w swoje granice wszystkich ziem ruskich. W związku z tym popadła w konflikt z Wielkim Księstwem Litewskim (Litwą), które zajęły część tych ziem gdy uniezależniły się od Mongołów w XIV i XV w.
- w 1492 r. Iwan III Srogi, z dynastii Rurykowiczów, zajął Wiaźmę i tereny nad Oką, które były luźno związane z Litwą.

b) przebieg wojen litewsko – moskiewskich

- 1500 – 1503 – za panowania Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka Moskwa wkroczyła na ziemie litewskie. W **1503 r. zawarto rozejm**, na mocy którego Moskwa zyskała ziemie: siewierską, czernichowską i część smoleńskiej.
- **1507 – 1522 - działania wojenne** za panowania Zygmunta I Starego,
  - ✓ Litwa nie była w stanie sama powstrzymać agresji moskiewskiej. Podjęła działania mające na celu uzyskanie pomocy ze strony wojsk polskich oraz sprzymierzyła się z Chanatem Krymskim (Tatarami), którym również zagrażało Wielkie Księstwo Moskiewskie. Tatarzy mieli przeprowadzać dywersję poprzez najazdy na ziemie Moskwy.
  - ✓ **1514 r. Wasył III** zawarł sojusz z Maksymilianem I Habsburgiem przeciwko państwu polsko – litewskiemu i zajął Smoleńsk co umożliwiło mu dalszy podbój Litwy. Dyplomacja polska powstrzymała cesarza Maksymiliana I przed interwencją zbrojną,
  - ✓ **1514 r.** wojska polsko litewskie, dowodzone przez hetmana wielkiego litewskiego Konstantego Ostrogskiego pokonały wojska moskiewskie w bitwie pod Orszą. To świetne zwycięstwo nie zostało jednak dyplomatycznie wykorzystane.
  - ✓ 1515 r. Zygmunt I rozbił sojusz moskiewsko – habsburski dzięki podpisaniu układu w Wiedniu.
  - ✓ **1522 r. rozejm litewsko – moskiewski** – Moskwa zachowała wcześniejsze zdobycze: ziemie siewierską, czernichowską i smoleńską.
- **1534 – 1537**
  - ✓ Litwa wznowiła działania wojenne by odzyskać utracone wcześniej ziemie.
  - ✓ Wojska litewsko – polskie dowodzone przez hetmana Jana Tarnowskiego zdobyły Homel i Starodub, o które toczyły się ciężkie walki.
  - ✓ 1537 r. zawarto rozejm – Moskwa zatrzymała wcześniejsze zdobycze; przy Litwie pozostał Homel.

c) skutki – Litwa utraciła siewierszczyznę, czernichowszczyznę i smoleńszczyznę, o którą Rzeczpospolita będzie walczyć w XVII w. Pokój z Wielkim Księstwem Moskiewskim, które około połowy wieku przekształciło się w Rosję, przetrwał kilkadziesiąt lat.

2. Stosunki z Habsburgami i polityka węgierska

- a) Początek wieku XVI nie napawał optymizmem. Interesy Polski były zagrożone przez Turcję, Habsburgów, Moskwę, nie rozwiązano również ostatecznie problemu krzyżackiego. Zakon Krzyżacki stworzył sojusz antypolski z Moskwą i Habsburgami. Jego celem było osłabienie Polski i Litwy, tak by wszyscy członkowie sojuszu na tym skorzystali. Moskwa pragnęła zagarnąć część ziem litewskich, Habsburgowie pragnęli przejąć kontrolę nad Czechami i Węgrami, a Zakon chciał uniezależnić się od Polski.
- b) Ze względu na zagrożenie i wobec toczonych wojen litewsko – moskiewskiej król Polski, którym od 1505 r. był Zygmunt I Stary, postanowił podpisać w Wiedniu układ dynastyczny. Chciał w ten sposób rozerwać sojusz antypolski i zagwarantować sobie pomoc ze strony Habsburgów oraz ich neutralność w przyszłym konflikcie polsko – krzyżackim. Układ ten dla Maksymiliana I również był korzystny. W tamtym czasie cesarz brał udział w wojnach włoskich i gwarancja pokoju na wschodnich granicach jego ziem była nie do pogardzenia.
- c) W roku **1515 doszło do zjazdu w Wiedniu. Postanowiono, że :**
- w razie wygaśnięcia czesko – węgierskiej linii jagiellońskiej, Jagiellonowie zrezygnują z tronu Czech i Węgier na rzecz Habsburgów,
  - w zamian za to cesarz Maksymilian I nie udzieli pomocy Zakonowi Krzyżackiemu i zrezygnuje z sojuszu z Moskwą,
  - cesarz poparł plan krucjaty przeciwko Turkom.
- Układ został potwierdzony przez zawarcie dwóch małżeństw:** syn Władysława Jagiellończyka Ludwik miał poślubić wnuczkę cesarza Marię Habsburg, a córka Władysława Jagiellończyka – Anna miała poślubić wnuka cesarza – Ferdynanda Habsburga (przyszłego cesarza).
- d) Na skutek najazdu tureckiego **Ludwik Jagiellończyk zginął w bitwie pod Mohaczem w 1526 r., a tron Czech i Węgier przypadł Habsburgom.**
- e) W 1526 r. królem Czech został Ferdynand Habsburg, a na Węgrzech wybuchła wojna domowa. Kandydatem do tronu węgierskiego był **Jan Zapolya**, którego popierała część panów polskich. Jan Zapolya przez pewien czas mieszkał w Polsce.
- f) **W 1538 r. Zygmunt August ożenił się z Elżbietą Habsburżanką**, córką Ferdynanda I Habsburga i Anny Jagiellonki, co popierała część magnatów szukających sojuszu do walki z Turkami. Małżeństwo przetrwało 2 lata, gdy 19-letnia księżniczka zmarła. Sojuszowi z Habsburgami była przeciwna jego matka, królowa Bona, która doprowadziła do małżeństwa Jana Zapolyi ze swoją córką Izabelą Jagiellonką.
- g) Zygmunt II August podczas swego panowania zawarł sojusz z Habsburgami umocniony małżeństwem z Katarzyną Habsburżanką (1553 r.), młodszą siostrą jego pierwszej żony. Żadna z nich nie dała mu dziedzica. Obydwie chorowały na epilepsję.

3. Wojny o Mołdawię i relacje z państwem tureckim

- a) **Mołdawia** od końca XIV w. była lennem polskim. Miała duże znaczenie w międzynarodowej wymianie handlowej gdyż przez jej terytorium przebiegał szlak handlowy łączący Morze Czarne z Bałtykiem. Gospodarstwo mołdawskie w swoje granice zamierzała wcielić zarówno Turcja jak i Węgry. Dzięki umiejętnej polityce gospodar Stefan Wielki utrzymał niezależność od swoich sąsiadów – Polski, Turcji i Węgier.
- b) 1484 r. – Turcja zagarnęła mołdawskie porty czarnomorskie – Białogród i Kilię.
- c) **Jan Olbracht** postanowił przywrócić wpływy polskie w Mołdawii i odzyskać porty czarnomorskie. W **1497 r. zorganizował wyprawę mołdawską**, która zakończyła się całkowitą klęską. Jan Olbracht

liczył na poparcie Stefana Wielkiego, który pod naciskiem Turcji mu go nie udzielił. Wojska polskie obległy Suczawę (stolica Mołdawii), której nie udało im się zdobyć. Połączone wojska mołdawsko – turecko – tatarskie pokonały wojska polskie

Zygmunt I starał się unikać konfliktu z Turcją (Imperium Osmańskim), która w pierwszej połowie XVI w. rozpoczęła ekspansję na teren południowej Europy. Sułtan Sulejman zajął Belgrad i wkroczył do Węgier. W 1526 r. pokonał wojska węgierskie w bitwie pod Mohaczem, w której zginął Ludwik Jagiellończyk. Tron Węgier przejęli Habsburgowie rozpoczynając długoletni spór z Turcją. W 1540 r. Węgry zostały podzielone na trzy części: (1) Królestwo Węgier włączono do państwa Habsburgów; (2) część wschodnią włączono bezpośrednio do imperium Osmańskiego, (3) Księstwo Siedmiogrodu stało się lennem Turcji. Panował tam wnuk Zygmunta I – Jan Zygmunt Zapola.

Z tej sytuacji starał się wyciągnąć korzyści gospodar mołdawski dążąc do usamodzielnienia się Mołdawii i zagarnięcia Pokucia kosztem Polski. Gospodar (książę) mołdawski Piotr Raresz zajął zbrojnie Pokucie w 1531 r. Król polski wysłał przeciwko niemu wojska dowodzone przez hetmana Jana Tarnowskiego. Doszło do bitwy pod Obertynem (1531), w której odnieśliśmy zwycięstwo. Nie zostało ono jednak wykorzystane ze względu na Turcję. Dopiero w 1538 r. zorganizowano drugą wyprawę do Mołdawii. Zawarto pokój, na mocy którego gospodar zrzekł się Pokucia. **Mołdawia stała się lennem Turcji.** Państwo polsko – litewskie miało bezpośrednią Granicę z Turcją na rzece Dniestr.

1530 – Zygmunt I Stary podpisał z sułtanem tureckim Sulejmanem porozumienie, które w 1533 r. przekształciło się w **pokój wieczysty z Turcją**. Zabezpieczył w ten sposób południową granicę Wielkiego Księstwa Litewskiego.

4. **Wojna z Zakonem Krzyżackim (1519-1521) i hołd pruski (10.04.1525 r.)**

W 1517 r. Albrecht Hohenzollern zawarł sojusz z księciem moskiewskim Wasylem III, który toczył wówczas wojnę z Wielkim Księstwem Litewskim. Następnie wielki mistrz Zakonu Krzyżackiego zażądał od króla polskiego zwrotu wszystkich ziem Zakonu, który ten utracił w wojnie trzynastoletniej (1454-1466) na rzecz Polski. Żądania te oraz wroga postawa wielkiego mistrza doprowadziły do wybuchu wojny między Zakonem Krzyżackim a Królestwem Polskim w latach 1519-1521. Początek wojen związanych z reformacją w Niemczech oraz ekspansja turecka w południowej Europie skłoniły obie strony do zawarcia rozejmu w Toruniu (1521) zawarty na 4 lata. **8.04.1525 r. zawarto pokój krakowski** kończący tę wojnę. Postanowienia pokoju:

- sekularyzacja Zakonu Krzyżackiego – państwo krzyżackie, jako państwo zakonu rycerskiego (podległego papieżowi), przestało istnieć; stało się państwem świeckim o nazwie Prusy Książęce. Jednocześnie całe państwo przeszło na luteranizm
- Albrecht Hohenzollern został księciem dziedzicznym Prus. W przypadku braku potomstwa tron mieli przejąć jego bracia, jednakże w przypadku wygaśnięcia tego rodu Prusy miały zostać przyłączone do Królestwa Polskiego. Z dziedziczenia wyłączono linię Hohenzollernów brandenburskich
- Albrecht, jako książę pruski, zobowiązał się złożyć królowi polskiemu hołd lenny oraz obiecał pomoc wojskową w przypadku wojny
- Albrecht otrzymał godność członka senatu

10.04.1525 r. na rynku krakowskim książę pruski Albrecht Hohenzollern złożył hołd lenny królowi Zygmuntowi I Staremu – hołd pruski.

Skutki i znaczenie hołdu lennego:

- nie wykorzystano sytuacji i nie włączono ziem Prus Książęcych bezpośrednio do Królestwa Polskiego
- zniesiono wysiłek zbrojny i finansowy, na jaki było narażone państwo polskie walcząc z Krzyżakami od XIV w.
- zlikwidowano niebezpieczeństwo krzyżackie poprzez rozwiązanie Zakonu Krzyżackiego i utworzenie państwa świeckiego
- związano Prusy Książęce z Koroną poprzez prawo lenne i nałożono na Albrechta obowiązki lenne
- gwarancja spokojnego rozwoju gospodarczego Korony, dzięki zniesieniu zagrożenia i pełnej kontroli nad głównym szlakiem spławu zboża – Wiśle
- istniała szansa na przyłączenie tych ziem do Polski w przypadku wygaśnięcia linii Hohenzollernów pruskich
- król Zygmunt Inie przewidział możliwości usamodzielnienia się lenna pruskiego i przyjęcia przez książąt pruskich wrogiemu stosunku do państwa polskiego.

5. Przyłączenie Mazowsza do Korony **1526 – włączenie Mazowsza do Królestwa Polskiego**

6. Walka o wpływy nad Bałtykiem i Inflanty – walka o Dominium Maris Baltici

- a) Inflanty spełniały podobną rolę dla Litwy jak Pomorze Gdańskie dla Królestwa Polskiego. Dźwiną spławiano zboże litewskie i białoruskie do portów inflanckich skąd przewożono je do zachodniej Europy. Kto kontrolował porty ten miał bezpośredni wpływ na gospodarkę Litwy. Inflanty były częścią państwa Zakonu Kawalerów Mieczowych – ostatniego zakonu rycerskiego w tej części Europy. Chylił on się ku upadkowi. Przejęcie Inflant leżało w interesie ekonomicznym Litwy i Moskwy. Oprócz tych państw do rywalizacji przyłączyły się Szwecja i Dania, które chciały zdobyć kontrolę nad handlem bałtyckim.
- b) W 1557 r. Polska i Litwa zawarła z mistrzem Zakonu Kawalerów Mieczowych sojusz przeciwko Moskwie. W odpowiedzi car rosyjski Iwan IV Groźny zajął część Inflant (Dorpat i Narwę). Szwedzi zajęli część Estonii, a Duńczycy Wyspę Ozylię. Wielki mistrz Gotard Kettler postanowił złożyć hołd lenny królowi polskiemu Zygmuntowi II Augustowi by nie dopuścić do dalszego rozbioru swojego kraju.
- c) **1561 – układ w Wilnie z mistrzem Zakonu Kawalerów Mieczowych Gotthardem Kettlerem:**
- Zakon Kawalerów Mieczowych uległ sekularyzacji.
  - Gotthard Kettler został księciem południowych Inflant (Kurlandia i Semigalia), które stały się lennem Polski i Litwy. Pozostała część Inflant została bezpośrednio włączona do Rzeczypospolitej (od 1569).
  - Zygmunt II zobowiązał się odzyskać pozostałą część Inflant, co doprowadziło do wojny z Moskwą.
- d) **I wojna północna (1563-1570)** o pozostałe ziemie Inflant.
- Zygmunt II August zdawał sobie sprawę, że kluczowe dla polskiej gospodarki jest zapewnienie wolności i swobody oraz bezpieczeństwa żeglugi morskiej na Bałtyku.
  - wojna północna była częścią programu walki o *Dominium Maris Baltici*, którego celem było:
    - ✓ przejęcie kontroli nad portami, przez które eksportowano zboże z Polski i z Litwy,
    - ✓ zapewnienie wolności żeglugi na Bałtyku,
    - ✓ posiadanie i rozbudowa własnej floty – po zajęciu Narwy z rozkazu króla zorganizowano flotę kaperską, która w 1567 r. liczyła już około 30 statków kaperskich. Specjalnie dla kaprów wybudowano port w Pucku.

- ✓ **Kaper** – właściciel statku, który na własny koszt zaciągał się na służbę po stronie jednego z prowadzących wojnę państw i walczył pod jego banderą w zamian za przyznanie im na własność uzyskanej zdobyczy (Historia ustroju i prawa polskiego J. Bardacha)
- Wojnę rozpoczął Iwan IV Groźny zajmując Połock (1563 r.) Mimo starań Polki i Litwy nie udało się tej twierdzy odzyskać.
- Pod koniec wojny władzę w Szwecji przejął Jan III Waza, którego żoną była siostra Zygmunta II – Katarzyna Jagiellonka. Doprowadziło to do zbliżenia polsko – litewsko – szwedzkiego. Mimo tego wynik wojny nie był do końca pomyślny dla Polski i Litwy:
- **1570 – pokój między Szwecją a Danią w Szczecinie** potwierdzał rozbiór Inflant; uznawał swobodę żeglugi narewskiej
- Rzeczpospolita opanowała większą część Inflant z Rygą i Parnawą; zawarła również rozejm z Rosją (1570), który przetrwał 7 lat.

e) konflikt Zygmunta II Augusta z Gdańskiem

- Zygmunt II August utworzył flotę kaperską, która miała zwalczać żeglugę narewską (I wojna północna)
- 1568 – w Gdańsku powstała **Komisja Morska** (działała do 1572), która kierowała działaniami i rozbudową floty kaperskiej. Do jej zadań należało również sprawy obrony wybrzeża, żeglugi i handlu morskiego.
- bunt Gdańska przeciw królowi Zygmuntowi II Augustowi. Przyczyny:
  - ✓ utworzenie Komisji Morskiej zostało uznane za zamach na monopol handlu gdańskiego i ingerowanie króla w politykę Gdańska,
  - ✓ odwetowe ataki na statki gdańskie (w odpowiedzi na ataki królewskich kaprów)
- **1570 r.** – na polecenie Zygmunta II Augusta powstała komisja, która miała opracować zasady zwierzchnictwa króla polskiego nad Gdańskiem i żeglugą morską. Na jej czele stanął biskup **Stanisław Karnkowski**. Komisja opracowała tzw. **Statuty Karnkowskiego**. Składały się z 67 artykułów, które znacznie ograniczały niezależność Gdańska i oddawały królowi polskiemu zwierzchność nad portem i żeglugą.